

Największe XX-wieczne słowniki polsko-angielskie w perspektywie porównawczej: szkic z zakresu historii leksykografii

MIROŚLAWA PODHAJECKA*

CITATION: Podhajecka M., 2023, Największe XX-wieczne słowniki polsko-angielskie w perspektywie porównawczej: szkic z zakresu historii leksykografii, „*Stylistyka*” XXXII: 375–404, <https://doi.org/10.25167/Stylistyka32.2023.21>

1. Wprowadzenie

Celem niniejszego szkicu historycznego jest przybliżenie metodologii tworzenia słowników polsko-angielskich na przykładzie dwóch największych XX-wiecznych dzieł leksykograficznych, które powstawały równolegle w Ameryce i Europie: *The Kościuszko Foundation Dictionary: Polish-English* (1961), tzw. Słownika Kościuszkowskiego, opracowanego przez Kazimierza Bulasa, Francisca Whitfielda i Lawrence’a Thomasa (dalej: KFDPE), oraz *Wielkiego słownika polsko-angielskiego* (1969) autorstwa Jana Stanisław-

* <https://orcid.org/0000-0002-1910-071X>, Uniwersytet Opolski, Opole, Polska, mpodhajecka@uni.opole.pl



skiego (dalej: WSPA). Punktem odniesienia dla analizy porównawczej był *Dokładny słownik polsko-angielski...* (1851) Erazma Rykaczewskiego (dalej: DSPA)¹, kluczowe opracowanie z połowy XIX wieku. W celu zachowania spójności narracji każdy ze słowników został krótko omówiony i opatrzony biogramem autora.

Artykuł powstał w oparciu o dwie hipotezy badawcze. Założyłam, po pierwsze, że opracowanie słowników polsko-angielskich wiąże się z większymi problemami niż w przypadku słowników angielsko-polskich, co wymaga od autorów sporo inwencji, a po drugie, że mimo znaczących różnic w makro- i mikrostrukturze oba słowniki XX-wieczne wyrastają ze wspólnej tradycji leksykograficznej.

Podstawę moich analiz stanowią polskojęzyczne kolokacje i frazeologizmy oraz ich anglojęzyczne ekwiwalenty, a także pełnozdanowe ilustracje tekstowe w języku polskim i ich anglojęzyczne tłumaczenia. Należy zaznaczyć, że sam podział, o ile istotny z punktu widzenia językoznawstwa, jest cokolwiek niepraktyczny w ujęciu leksykograficznym. Frazeologizmy występują bowiem nie tylko w formach bezosobowych, lecz także w użyciach kontekstowych, a ponadto są umiejscowione w haśle dokładnie tak samo jak ilustracje tekstowe. Z tego względu będę się posługiwała terminem *przykład użycia* w odniesieniu do obu kategorii. Obcojęzyczne wersje przykładów użycia można nazywać *ekwiwalentami*, *tłumaczeniami*, *odpowiednikami* lub *glosami*²; w tym znaczeniu stosuję trzy pierwsze terminy, rezerwując termin *glosa* dla dezambiguatorów służących do oznaczenia poszczególnych znaczeń wyrazu hasłowego (zob. Bielińska, Gładysz 2020: 97; Koziarski 2022: 87–88). Niezależnie od zastosowanych w słownikach konwencji typograficznych przykłady polskojęzyczne podaję kursywą, a angielskie odpowiedniki – czcionką prostą w cudzysłowie definicyjnym. Do weryfikacji materiału leksykograficznego wykorzystałam zasoby polskojęzyczne korpusu Google Books³.

¹ Słownik Rykaczewskiego przez wiele lat ukazywał się pod nazwiskiem Aleksandra Chodźki.

² Teoretycznie możliwe byłoby również użycie terminu *definicja*, ma on jednak odniesienie raczej do słowników jednojęzycznych, w których można wyodrębnić konkretne typy definicji, np. semantyczną czy realizowaną.

³ Korpus Google Books obejmuje dziś skany ok. 40 milionów książek w różnych językach. Zasoby polskojęzyczne stanowią niezwykle cenne źródło danych leksykalnych, które można dodatkowo przeszukiwać dla wybranych zakresów czasowych (np. XX w.).

2. Słownik Erazma Rykaczewskiego

Erazm Rykaczewski (1803–1873) urodził się we Włodzimierzu Wołyńskim. Jako absolwent Liceum Krzemienieckiego podjął studia na Uniwersytecie Wileńskim, które ukończył z wyróżnieniem w 1825 roku. Wybitnym zdolnościami językowym oraz edukacji w Krzemieńcu i Wilnie zawdzięczał swój poliglotyzm: posługiwał się płynnie łaciną, francuskim, włoskim, angielskim, greką, rosyjskim, niemieckim i hiszpańskim (Polkowski 1873: 98). Po przeprowadzce do Warszawy podjął pracę w biurze i zaczął parać się działalnością literacką. W grudniu 1830 roku przystąpił do powstania listopadowego, po którego upadku zmuszony był emigrować na Zachód. Osiadł w Paryżu. Gdy w 1834 roku wydano go z Francji za działalność rewolucyjną w ramach Komitetu Narodowego Polskiego, kolejnych dziesięć lat spędził w Szkocji, utrzymując się z lekcji języków obcych. W tym czasie opracował słownik angielsko-polski i polsko-angielski wraz z obszerną gramatyką języka angielskiego. W latach 1856–1857 wydał drukiem słownik włosko-polski i polsko-włoski, a w 1866 roku – *Słownik języka polskiego podług Lindego i innych nowszych źródeł*. Jest także autorem gramatyki języków włoskiego i polskiego (po francusku) oraz tłumaczem prac historycznych Joachima Lelewela na francuski i łacińskich dzieł Cycerona na polski.

Słownik Rykaczewskiego, wydany nakładem berlińskiej oficyny wydawniczej B. Behra, jest pierwszym opracowaniem dwukierunkowym w dziejach leksykografii polsko-angielskiej i angielsko-polskiej. Pierwszy na rynku pojawił się tom angielsko-polski (CDEP, 1849), a następnie tom polsko-angielski (DSPA, 1851)⁴. Jak wyjaśnia podtytuł tego drugiego, był on „głównie przeznaczony dla pomocy Polaków zaczynających pisać i mówić po angielsku”. Ponieważ miał służyć użytkownikom polskojęzycznym do tworzenia wypowiedzi w języku obcym, dziś można by go nazwać słownikiem aktywnym⁵.

⁴ Część polsko-angielska jest nieco większa, bo zawiera prawie 30 000 haseł wobec ponad 26 000 w tomie angielsko-polskim. Obie części ukazały się bez nazwiska autora.

⁵ Ten gatunek słownika odwołuje się do typologii rosyjskiego językoznawcy i leksykografa Lwa W. Ščerby (zob. Adamska-Sałaciak 2006: 27–39; Bielińska, Podhajecka 2020: 256–258).

KARK, u, s. m. nape, crag; neck. *Złamać kark*, to break one's neck. *Niebezpieczeństwo wiszące nad karkiem*, an imminent danger. *Uderzył go w kark*, he gave him a swinging box on the nape. *Rad siedzieć wszystkim na karku*, that man intrudes himself upon every body. *Ugiąć karku pod jarzmo*, to yield or submit one's self, to buckle to. *To człowiek twardego karku*, he is too stubborn, obstinate; that is a stubborn mind or soul. *Ma liczną rodzinę na — u*, he has a large family to maintain. *Mieć wierzycieli na — u*, to be troubled with a great many creditors. *Mam potężnego nieprzyjaciela na — u*, I have to do with a powerful enemy. *Sprowadzić komu na kark potężnego wroga*, to bring a powerful enemy upon one's back.

Rys. 1. Fragment hasła *kark* w słowniku Rykaczewskiego (1851)

DSPA ma układ alfabetyczny, w którym wszystkie derywaty i złożenia mają status wyrazów hasłowych. Cechą przestarzałą na poziomie makrostruktury jest to, że litery ze znakami diakrytycznymi i bez nich są traktowane tak samo, co zaburza porządek alfabetyczny (np. *śpiewny* występuje przed *spijać*). Charakterystyczne dla mikrostruktury Rykaczewskiego są ciągi ekwiwalentów (np. *figlarny* ‘frolicsome, wild, wanton’; *morze* ‘the sea, the deep, the main’; *silnie* ‘strongly, stoutly, vigorously, powerfully’), a także liczne przykłady użycia. Jak widać na rys. 1, stanowią one zdecydowaną większość hasła.

Przygotowując tom polsko-angielski, Rykaczewski wykorzystał najlepsze w owym czasie dzieło leksykografii francusko-angielskiej – *Royal Dictionary...* (1841–1844) Fleminga i Tibbinsa⁶, z którego zapożyczył 78% angielskich

⁶ Oryginalny słownik *Royal Dictionary...* (1699) był dziełem Abela Boyera, francuskiego hugenota, który w Anglii znalazł schronienie przed prześladowaniami religijnymi (Cormier, Fernandez 2005: 481–482).

przykładów użycia⁷. Dzięki świetnej znajomości francuskiego przetłumaczył następnie ich wersje francuskojęzyczne na polski. Warto wyjaśnić, że w trakcie przekładu z języka obcego na ojczysty (L2 → L1) tłumacz opiera się na intuicji rodzimego użytkownika.

Kilkuletni pobyt w Szkocji z pewnością ugruntował wiedzę Rykaczewskiego w zakresie angielszczyzny, jednak nie na tyle, by był w stanie samodzielnie napisać słownik dwujęzyczny. Odwołanie się do innych opracowań stanowiło gwarancję, że do jego pracy nie wkradnie się żaden błąd, wynikający z niewłaściwej interpretacji znaczenia. Szczególnie zasadnym rozwiązaniem z punktu widzenia użytkowników docelowych było wprowadzenie naturalnie brzmiących przykładów użycia.

3. Słownik Kazimierza Bulasa

Kazimierz Bulas (1903–1970) urodził się w Wadowicach⁸. W 1921 roku podjął studia archeologiczne na Uniwersytecie Jagiellońskim (UJ), gdzie w 1927 roku uzyskał doktorat. Jako stypendysta Funduszu Kultury Narodowej w latach 1929–1931 studiował w Niemczech, Francji, Anglii, Włoszech i Grecji. W 1932 roku powołano go na stanowisko honorowego konsula Grecji (AUJ, S II 619, Bulas Jan); w tym samym czasie zaczął prowadzić także lektorat języka nowogreckiego. Habilitował się z archeologii klasycznej w 1935 roku. Był autorem cenionych w kraju i za granicą prac z zakresu ceramiki i ikonografii antycznej (Śliwa 2007: 70–73). Oprócz tego tłumaczył literaturę nowogrecką, a na antenie radia wygłaszał pogadanki na temat współczesnej Grecji. Znał wiele języków: starogrecki, łacinę, nowogrecki, niemiecki, francuski, angielski, włoski, hiszpański, rosyjski, a w stopniu „średnim” – turecki (AUJ, S II 619, Bulas Jan).

W 1939 roku, po uwięzieniu przez Niemców w ramach Sonderaktion Krakau, trafił do obozu koncentracyjnego w Sachsenhausen, a później został

⁷ Mówiąc dokładniej, prawie 58% przykładów przejął słowo w słowo, a 20% – z modyfikacjami leksykalnymi lub składniowymi. Inne zarejestrowane konstrukcje pochodzą m.in. ze słowników niemiecko-angielskich (Podhajecka 2023: 230).

⁸ Zdaniem Jerzego Starnawskiego (2002: 58) Bulas miał po ojcu greckie korzenie, ale on sam nigdy nie potwierdził tego faktu.

przeniesiony do obozu w Dachau⁹. Zwolniono go w kwietniu 1940 roku po interwencji rządu greckiego („Rocznik Towarzystwa Naukowego na Obczyźnie” 1970–1971: 23). Do końca wojny przebywał w Krakowie, utrzymując się z lekcji i pracy tłumacza sądowego (Bulas 2005: 519). W latach 1941–1944 uczył włoskiego w Verwaltungsschule, szkole dla niemieckich urzędników utworzonej w budynku Collegium Novum UJ.

Wiosną 1945 roku, po zdobyciu Krakowa przez Armię Czerwoną, powrócił na stanowisko adiunkta na UJ. Zaproponowano mu objęcie katedry archeologii na Uniwersytecie Mikołaja Kopernika w Toruniu¹⁰. W latach 1947–1950 kierował Stacją Naukową Polskiej Akademii Umiejętności w Rzymie (Tomczak 1995: 71). W 1950 roku, po odmowie powrotu do Polski, został zwolniony ze stanowiska (Supruniuk, Supruniuk 2012: 25). Przez kilka miesięcy był pracownikiem Bibliotheca Hertziana (Śliwa 2007: 76), po czym w 1951 roku wyjechał z żoną i córką do Stanów Zjednoczonych. Zamieszkał w Houston, w Teksasie, gdzie podjął zatrudnienie w bibliotece Uniwersytetu Rice’a¹¹. W tym czasie pracował intensywnie nad słownikiem polsko-angielskim i angielsko-polskim, który na przełomie lat 50. i 60. ukazał się nakładem nowojorskiej Fundacji Kościuszkowskiej.

W rzeczywistości historia słownika jest znacznie dłuższa. Bulas zaczął go pisać już w 1940 roku, rozczarowany brakiem dobrych opracowań na rynku, a jednocześnie zachęcony sugestią żony: „Dlaczego sam nie napiszesz słownika?” (Farfel 1959). Rękopis zabrał ze sobą do Rzymu, a stamtąd do Stanów Zjednoczonych. W 1952 roku prawa do niego kupił Uniwersytet Columbia, aby rok później przenieść je na Fundację Kościuszkowską. Prezes Fundacji, Stephen Mizwa¹², podjął energiczne działania mające na celu doprowadzenie do wydania słownika. W pierwszej kolejności dołożył starań, aby materiał

⁹ Marian Krzyżaniak (1970: 107) sugeruje, że pobyt w obozach negatywnie wpłynął na jego zdrowie.

¹⁰ W liście do Stephena Mizwy z 18.02.1961 Bulas wyjaśnia, że Bolesław Bierut podpisał jego nominację latem 1947 roku, gdy przebywał na placówce w Rzymie, więc nie potrzebował „składać przysięgi służbowej na wierność komunistom” (AKF, XX.13 Kazimierz Bulas).

¹¹ Wbrew ustaleniom Urszuli Perkowskiej (1989: 138) Bulas nie był pracownikiem naukowym Uniwersytetu Rice’a.

¹² Stephen Mizwa (1892–1971), właśc. Szczepan Mierzwa, urodził się w Polsce w rodzinie chłopskiej. W 1909 roku wyjechał do Stanów Zjednoczonych. Był absolwentem ekonomii na Uniwersytecie Harvarda, wykładowcą na Uniwersytecie Drake’a, założycielem (1925), a od 1955 roku prezesem Fundacji Kościuszkowskiej, orędownikiem relacji naukowo-kulturalnych między Stanami a Polską.

leksykograficzny przeszedł przez ręce kompetentnych osób, zarówno przedstawicieli Polonii, jak i amerykańskich slawistów¹³.

Do tzw. Rady Konsultantów powołano Francisa J. Whitfielda i Lawrence'a L. Thomasa z Uniwersytetu Kalifornijskiego w Berkeley, Edmunda Zawackiego i Zbigniewa Folejewskiego z Uniwersytetu Wisconsin w Madison, Wiktora Weintrauba z Uniwersytetu Harvarda oraz Ludwika Krzyżanowskiego z Uniwersytetu Columbia¹⁴. Po rezygnacji Krzyżanowskiego jego miejsce zajął Michał Pawlikowski z Uniwersytetu Kalifornijskiego w Berkeley¹⁵. Problemy językowe konsultowano także z innymi osobami, m.in. George'em G. Williamsem z Uniwersytetu Rice'a¹⁶.

Słownik Kościuszkowski ukazał się w latach 1959–1961 w oficynie wydawniczej Mouton w Hadze. Początkowo miał być jednotomowy, ale ostatecznie wydano go w dwóch tomach¹⁷. Część angielsko-polska (KFDEP) liczyła 55 000 haseł, a polsko-angielska – 43 000 (Adamska-Sałaciak 2016: 91)¹⁸. Współautorem pierwszej części był Francis Whitfield, natomiast w przygotowanie KFDPE zaangażowano dodatkowo Lawrence'a Thomasa. W uznaniu zasług Bulasa Fundacja Kościuszkowska nagrodziła go złotym medalem. W czerw-

¹³ Korespondencja między Bulasem a Mizwą rozpoczęła się w styczniu 1955 roku (AKF, XX.10 K. Bulas Dictionary 1955–1958).

¹⁴ Krzyżanowski przerwał weryfikację materiału na literze F. On sam miał być autorem słownika, o czym świadczy relacja Beaty Dorosz (2010: 272): „W 1949 podjął prace zmierzające do opracowania obszernego nowoczesnego słownika angielsko-polskiego i polsko-angielskiego, którego wydanie deklarował Marian Kister w nowojorskiej oficynie Roy Publishing, a przedstawiciele Polskiego Instytutu Naukowego zabiegali o wsparcie finansowe dla tej inicjatywy w National Committee for Free Europe; znacznie zaawansowany projekt z powodu trudności finansowych i organizacyjnych nie został ostatecznie zrealizowany”. Co intrygujące, o tym opracowaniu zaginał wszelki śluch (zob. Podhajecka 2015).

¹⁵ Fragmenty maszynopisu przetrzymywane przez konsultantów powodowały poważne opóźnienia w przygotowaniu słownika do druku. Jak ujął to Bulas w liście do Mizwy z 15.05.1956, „myśl stworzenia Komitetu była bardzo rozumna i celowa, ale w praktyce zbankrutowała” (AKF, XX.10 K. Bulas Dictionary 1955–1958).

¹⁶ Jerzy Krzyżanowski, ówczesny lektor języka polskiego na Uniwersytecie Kalifornijskim w Berkeley, wspomina, że autorzy zasięgali również jego rad w kwestii współczesnej polszczyzny (Krzyżanowski 1997–1998: 223).

¹⁷ Była to słuszna decyzja, ponieważ gotowy słownik obejmował 1809 zamiast planowanych 1500 stron.

¹⁸ Już przed II wojną światową Fundacja Kościuszkowska interesowała się możliwością wydania nowego słownika polsko-angielskiego i angielsko-polskiego. Początkowo rozważała wsparcie dla projektu leksykograficznego Ernesta Liliena, ale autor zmarł w 1951 roku, opracowawszy zaledwie 1/3 części angielsko-polskiej (*A-hellbind*). Korespondencja między Lilieniem i Mizwą rozpoczęła się w 1938 roku (AKF, XVII.10 Ernest Lilien).

cu 1961 roku Fundacja wyraziła zgodę na przedruk publikacji „dla użytku czytelnika polskiego” przez Państwowe Wydawnictwo Naukowe w Warszawie we współpracy z Mouton¹⁹.

Nieznana dotąd korespondencja między Bulasem i Mizwą, przechowywana w Archiwum Fundacji Kościuszkowskiej (AKF) w Nowym Jorku²⁰, ujawnia wiele ciekawych szczegółów dotyczących słownika²¹. Oto kilka fragmentów:

[...] nie ma to być zresztą słownik całej polszczyzny od w. XV, jak posiadany przeze mnie słownik Karłowicza w 8 tomach, na podstawie którego opracowałem część polsko-angielską [...]. Istniejące słowniki były absolutnie niewystarczające, nawet taki rozreklamowany słownik Stanisławskiego, o którym wtedy jeszcze nie wiedziałem, że jest lichym wyciągiem ze słownika Chodźki z około 1850. Oparłem się na jedynie mi wtedy dostępnym Oxford Concise Dictionary z r. 1938.

(15.05.1956, AKF, XX.10 K. Bulas Dictionary 1955–1958)

Słownik zacząłem pisać w jesieni 1940 po powrocie z niemieckiego obozu koncentracyjnego. [...] Pół dnia zarabiałem na życie lekcjami, a pół dnia pracowałem nad słownikiem. [...] pracując osiem miesięcy jako tłumacz w Nowym Jorku nad zeznaniami zbiegów z Polski, korzystałem pełną ręką ze słownika i ciągle go uzupełniałem nowymi zwrotami.

(26.05.1956, AKF, XX.10 K. Bulas Dictionary 1955–1958)

Słownik dlatego jest dobry, że jest zrobiony uczciwie, t.zn. nie puściłem niczego niepewnego. Wszystko jest zważone na wadze aptekarskiej. Jeżeli przypadkiem są jakieś usterki, to nie przez niedbalstwo, lecz skutkiem mojej ignorancji, jak również moich współpracowników i informatorów.

(6.07.1960, AKF, XX.12 K. Bulas and KF Dictionary)

Jak wynika z przytoczonych cytatów, podstawą siatki haseł tomu polsko-angielskiego Słownika Kościuszkowskiego miał być tzw. Słownik warszawski (SW), natomiast część anglojęzyczną Bulas zaczerpnął z *Concise Oxford Dictionary* (COD)²². Nieprzydatny okazał się pierwszy słownik Stanisławskiego

¹⁹ Informację taką zawiera nota „Od Wydawcy” w tomie polsko-angielskim przeznaczonym na rynek polski.

²⁰ Pragnę w tym miejscu serdecznie podziękować prof. Tomaszowi Pudłockiemu z Instytutu Historii UJ za udostępnienie mi zdjęć materiałów archiwalnych dotyczących Słownika Kościuszkowskiego.

²¹ Mizwa prowadził korespondencję po angielsku, podczas gdy listy Bulasa, zwłaszcza w latach 1955–1959, pisane są głównie po polsku.

²² W Stanach, za namową Whitfielda, Bulas korzystał z dwóch dodatkowych słowników: *The American College Dictionary* (1947?) Barnharta i *Webster's New World Dictionary of the American Language* (1951?).

(w tzw. dużym formacie kieszonkowym) z 1933 roku, który miał być ponoć „lichym wyciągiem ze słownika Chodźki”, co nie jest do końca prawdą²³. Ostatni fragment listu świadczy o tym, że Bulas podchodził skrupulatnie do realizacji tego niezwykle ambitnego zadania.

KFDPE różni się od słownika Rykaczewskiego strukturą, ponieważ ma układ alfabetyczno-niszowy. Polega on na uporządkowaniu wyrazów hasłowych według alfabetu i zestawieniu podhaseł, również ułożonych alfabetycznie, w grupy zwane niszami (Frączek 2020b: 443–444)²⁴. Status podhaseł mają wszystkie derywaty i złożenia wyróżnione tłustym drukiem²⁵, natomiast przykłady użycia podane są czcionką zwykłą²⁶. W trakcie pracy ze słownikiem przekonałam się naocznie, jak niefortunna była to decyzja. Przy braku różnic typograficznych użytkownik słownika musiał często kilkukrotnie przeczytać hasło w postaci zwartej kolumny tekstu, aby odnaleźć w nim daną konstrukcję. Wyszukiwanie informacji stanowiło zadanie czasochłonne zwłaszcza w przypadku długich haseł.

Układ alfabetyczno-niszowy, pozwalający ująć informację leksykograficzną na mniejszej powierzchni, aby obniżyć koszty wydawnicze, nie był w leksykografii polsko-angielskiej żadną nowością – po raz pierwszy pojawił się w *Słowniku języka polskiego i angielskiego* (1895) Władysława Kiersta i Oskara Calliera (Podhajecka 2016: 157). Wydaje się jednak, że prawdziwym antenatem KFDPE był krytykowany przez Bulusa słownik Stanisławskiego, w którym również nie zastosowano wyróżnień typograficznych dla przykładów użycia.

²³ W rzeczywistości Stanisławski oparł się w znacznie większym stopniu na słowniku Władysława Kiersta wydanym w latach 1926–1928 przez oficynę Trzaski, Everta i Michalskiego (Podhajecka 2016: 367).

²⁴ Bulas nazywa go układem gniazdowym, mimo iż podhasła w KFDPE nie wyprzedzają pod względem kolejności alfabetycznej haseł głównych, więc formalnie nie są gniazdami (zob. Frączek 2020a: 442–443).

²⁵ Słownik Kościuszkowski wykorzystuje w tym celu tyldę i sufiks (dla derywatów) oraz tyldę i leksem (dla złożzeń). Metoda ta sprawdza się dobrze oprócz sytuacji, gdy wyrazem hasłowym jest przysłówek (np. *spokojn~ie*), a w haśle ujęty jest przymiotnik (np. *~y*), ponieważ pojedynczą literę trudno dostrzec w gęstym druku.

²⁶ Bulas uznał, że kursywa niepotrzebnie podniosłaby koszty druku, ale początkowo brał pod uwagę trzy typy czcionek: „tłusty druk dla haseł, zwykły druk dla tłumaczenia i kursywę (italics) dla wszystkiego, co nie jest tłumaczeniem” (26.05.1956, AKF, XX.10 K. Bulas Dictionary 1955–1958).

kark mi (nape of) neck; ~ wołowy (jako mięso), clod; wziąć za ~, seize by the neck; take by the scruff of the neck; mieć na ~u, *p.* have on one's neck; spaść komuś na ~, siedzieć komuś na ~u, be on s.o.'s hands *l.* neck; ma głowę na ~u, he has a good head on him; sprowadzić komuś na ~ policję, bring the police about s.o.'s ears; postawić komuś nogę na ~u, set, put *l.* have one's foot on the neck of; skrócić ~, break one's neck; pędzić na złamanie ~u, ride for a fall *t.p.*, at a break-neck speed, like blue murder, hell for leather; idź na złamanie ~u! go to hell! uratować ~, save one's neck. ~**ołomny** a. breakneck; top-heavy (scheme etc.). ~**owy** z. nuchal, cervical. ~**ówka** f. chuck.

Rys. 2. Hasło *kark* w Słowniku Kościuszkowskim (1961)

Przy ocenie kształtu słownika dobór słownictwa ma zasadnicze znaczenie. Z przedmowy wynika, że Słownik Kościuszkowski miał uwzględniać język współczesny, ale nawet przy pobieżnym oglądzie można się natknąć na wyrazy przestarzałe (np. *chachar* 'hoodlum, hooligan'; *ducka* 'container zwł. for coal carried on the back'; *grajzlernia* 'poor shop'; *konwikt* 'boarding school'; *labuś* 'abbé'; *mojsiek* 'Yid (= Jew)'; *obieżysas* 'laborer going to Saxony for seasonal work'; *trociczka* 'stick of fragrant paste burned as incense; joss stick'; *zeskamotować* 'juggle away'), a także gwaryzmy i regionalizmy (np. *ciućmak* 'lud. 1. bumpkin. 2. ugly girl, lemon'; *dżagan* 'dial. pickax'; *furt* 'lud. without cease'; *kraszanka* 'painted Easter egg'; *werdeba* 'prow. drinking bout, booze'). Ogromna liczba haseł SW – ponad 280 000 – wyraźnie stanowiła przy selekcji raczej wadę niż zaletę²⁷.

Poniżej przedstawiam garść zarejestrowanych w KFDPE przykładów użycia wraz z ich angielskimi odpowiednikami.

koń o dobrych chodach 'horse that goes up to the bridle well' (*chód*)
gniecie mnie bez pieniędzy 'I am pinched for money' (*gnieciuch*)
spadł mi kamień z serca 'that's a load off my mind' (*kamień*)

²⁷ Obliczenia na podstawie plików cyfrowych pozwoliły ustalić dokładną liczbę haseł na 287 655 (Piotrowski 2022: 26; por. Majdak 2008: 9).

buty lecą z niego ‘his boots are dropping off’ (*lecieć*)
tym razem ja płacę ‘pot. my show this time’ (*placić*)
różeczką Duch Święty dziateczki bić radzi ‘spare the rod and spoil the child’ (*różeczka*)
już nie dam się strzelić (o pieniądzach) ‘I am not game any more’ (*strzelić*)
sluchać cudzej trąby ‘be ordered about (and keep quiet), be a subordinate’ (*trąba*)
doświadczenie było warte zachodu ‘the experiment was worth while’ (*wart*)

Niektóre konstrukcje, np. *koń o dobrych chodach*, *buty lecą z niego*, *już nie dam się strzelić (o pieniądzach)*, brzmią dziś co najmniej osobliwie²⁸, a maksyma *różeczką Duch Święty dziateczki bić radzi* wygląda na relikwinię minionej epoki (por. Adamska-Sałaciak 2006: 146)²⁹. Trudno ocenić, czy przykłady tego rodzaju stanowiły jedynie materiał wyekscerpowany z SW³⁰, czy w jakimś stopniu odzwierciedlały idiolekt Bulasa.

Polsko-angielską część Słownika Kościuszkowskiego zrecenzował Harold Segel, sławista z Uniwersytetu Columbia, który zauważył, że ekwiwalent opisowy nazwy *Sarmata* ‘Pole of the old stamp’ pochodzi z DSPA (Segel 1962: 167). Czy był to tylko przypadek? W połowie XX wieku opracowanie Rykaczewskiego było praktycznie zabytkiem leksykograficznym³¹, ale nie można wykluczyć, że w obliczu trudności z doбором anglojęzycznych odpowiedników Bulas gotów był skorzystać nawet z niego. Aby udzielić wiarygodnej odpowiedzi na to pytanie, porównałam KFDPE z próbką materiałową DSPA, obejmującą 839 dwujęzycznych konstrukcji z sekcji literowych C (*celnie–ciec*), M (*miejsce–mokry*) i S (*spieniony–sprzymierzony*)³². Wyniki analizy porównawczej przedstawia tabela 1.

²⁸ W Google Books znajdujemy wyrażenie „koń o dobrych chodach” zaświadczone wyłącznie w „Przeglądzie Kawalerskim” z 1936 roku, garść poświadczeń istnieje dla wersji skróconej „o dobrych chodach” (np. klacz, konik, wierzchowiec) i tylko konstrukcja „chody konia” występuje częściej (dostęp: 21.04.2023).

²⁹ Jest to fragment popularnej w XVIII i XIX wieku „Kolędy dla małych dzieci”. Pojawia się ona w publikacjach dotyczących dawnych zwyczajów, np. w słowniku Barbary Ogródzkiej (2001: 27).

³⁰ Pomimo wielu krytycznych uwag wyrażonych przez badaczy współczesnych autorom SW i późniejszych „bogactwo leksyki zgromadzonej w Słowniku Karłowicza-Kryńskiego-Niedźwiedzkiego – jak zauważa Magdalena Majdak (2008: 98) – do dziś imponuje”.

³¹ Ostatnie wydanie słownika Rykaczewskiego ukazało się w wydawnictwie polonijnym w Chicago ok. 1950 roku (Podhajecka 2018: 334).

³² Na podstawie tej samej próbki ustalono pochodzenie przykładów użycia w DSPA (Podhajecka 2023: 224).

Tabela 1. Liczba przykładów użycia Rykaczewskiego w KFDPE

Sekcja literowa	Przykłady użycia DSPA	Przykłady przejęte do KFDPE
C	255	86 (33,7%)
M	326	94 (28,8%)
S	258	98 (38%)
Razem	839	278 (33%)

Badania wykazały, że w pierwszej sekcji literowej Bulas wykorzystał 86 przykładów Rykaczewskiego (niespełna 34%), w drugiej – 94 (prawie 29%), a w trzeciej – 98 (38%). Dla wszystkich trzech sekcji literowych daje to średnio 33% całej próbki badawczej. Trzeba obiektywnie przyznać, że to całkiem dużo jak na kogoś, kto na każdym kroku pisze o przestarzałym słowniku Chodźki, czyli Rykaczewskiego.

Zebrany materiał porównawczy poddałam analizie, w wyniku której wyodrębniłam trzy różne kategorie. Tabela 2 przedstawia przykłady zapożyczone słowo w słowo, czasem zaledwie z kosmetycznymi zmianami (np. *zemknąć* → *umknąć*, *minąć się* → *mijać się*, *every one* → *everyone*). Zwraca uwagę dbałość o oszczędność miejsca; w przypadku kilku ekwiwalentów podanych przez Rykaczewskiego Bulas wybiera zwykle tylko jeden. Przypuszczalnie z tej samej przyczyny nie stosuje partykuły *to* przy czasownikach.

Tabela 2. Identyczne przykłady użycia Rykaczewskiego w KFDPE

DSPA	KFDPE
<i>Trafić w same centno</i> ‘to hit the nail on the head’	<i>trafić w sedno</i> ‘hit the nail on the head’
<i>Chcieli zemknąć, ale ich zatrzymano</i> ‘they attempted to run away, but were stopped’	<i>chcieli umknąć, ale ich zatrzymano</i> ‘they attempted to run away, but were arrested’
<i>Ani się niespodziewiesz jak śmierć przyjdzie</i> ‘death will overtake you when you think least of it’	<i>ani się nie spodziewiesz, jak śmierć przyjdzie</i> ‘death will overtake you when you least expect it’
<i>Minąć się z prawdą</i> ‘to swerve or depart from truth’	<i>mijać się z prawdą</i> ‘depart from the truth’
<i>Każdemu życie mile</i> ‘life is dear to every one’	<i>każdemu życie mile</i> ‘life is dear to everyone’

Tabela 2. cd.

DSPA	KFDPE
<i>Wytoczyć komu sprawę</i> ‘to bring or to enter an action against one, to sue him at law’	<i>wytoczyć komuś sprawę</i> ‘bring l. enter an action against s.o.’
<i>Sprawiedliwość sobie samemu wyznaczyć</i> ‘to do one’s self justice, to right one’s self, to take the law in one’s own hands’	<i>wymierzyć sobie sam sprawiedliwość</i> ‘take the law into one’s own hands’*
<i>To się sprzeciwia rozumowi</i> ‘that is contrary to or clashes with reason’	<i>to się sprzeciwia rozumowi</i> ‘this is contrary to reason’

* Forma polska jest błędna; por. ‘wymierzyć sobie samemu sprawiedliwość’ w haśle *law* (KFDEP).

Część przykładów pojawia się w formie zmodyfikowanej (tabela 3). Najprostszym rozwiązaniem była zamiana formy osobowej na bezosobową lub użycie 3. osoby l. poj. zamiast 2. osoby l. poj. Warto również zwrócić uwagę na kontekst językowo-społeczny. DSPA ilustruje np. czasownik *chować* przykładem odzwierciedlającym sytuację typową w połowie XIX wieku, gdy 50% dzieci umierało przed ukończeniem 5. roku życia (Żyromski 2000: 176). Choć w XX wieku zdanie to brzmiało anachronicznie, Bulas nie chciał „zmarnować” przykładu, stąd *dzieci* zastąpił rzeczownikiem *bydło*. W dwóch ostatnich przypadkach nieznacznie poprawił stylistykę przykładów Rykaczewskiego, zamieniając *konia* na *siodło*, a *disease* – zgodnie z zasadą ekwiwalencji – na *death*.

Tabela 3. Zmodyfikowane przykłady użycia Rykaczewskiego w KFDPE

DSPA	KFDPE
<i>Mocno się zasmucił</i> ‘he was deeply afflicted’	<i>mocno się zasmucić</i> ‘be deeply afflicted’
<i>Dzieci im się nie chowają (hodują)</i> ‘their children die when young’	<i>bydło mu się nie chowa</i> ‘his cattle die’
<i>Zbladł jak chusta</i> ‘he grew pale as death’	<i>zblednąć jak chusta</i> ‘grow pale as death’
<i>Choruje na obrazy włoskie</i> ‘he is picture-mad; he is excessively fond of Italian pictures, that is his foible’	<i>chorować na obrazy</i> ‘be picture-mad’

Tabela 3. cd.

DSPA	KFDPE
<i>Tyś jest sprawcą tej niedoli</i> ‘you are the cause of my misfortune’	<i>on jest sprawcą mojej niedoli</i> ‘he is the cause of my misfortune’
<i>Popamiętasz ty ruski miesiąc</i> ‘you’ll have reason to remember it long’	<i>popamiętać ruski miesiąc</i> ‘long remember it’
<i>Miele językiem</i> ‘his tongue goes like a mill-clapper’	<i>miele językiem</i> ‘his tongue runs like a mill clapper’
<i>Siedzieć mocno na koniu</i> ‘to sit firm in the saddle’	<i>siedzieć mocno w siodle</i> ‘sit firm in the saddle’
<i>Wkrótce go śmierć sprzątnęła</i> ‘a disease soon carried him off’	<i>wkrótce go śmierć sprzątnęła</i> ‘death soon carried him off’

Przykłady zebrane w tabeli 4 świadczą niewątpliwie o interwencji amerykańskich współpracowników. Jak pokazuje korespondencja dostępna w AKF, przygotowanie maszynopisu słownika było zadaniem Bulasa. Whitfield i Thomas mieli co prawda status współautorów, ale byli odpowiedzialni wyłącznie za korektę materiału³³. Nie wiemy, które z ekwiwalentów zarejestrowanych w słowniku zaproponowali właśnie oni, niemniej z perspektywy czasu trzeba przyznać, że współpraca z rodzimymi użytkownikami języka angielskiego była nie do przecenienia³⁴.

Tabela 4. Nowe tłumaczenia przykładów użycia Rykaczewskiego w KFDPE

DSPA	KFDPE
<i>Ta matka chucha nad swoją córką</i> ‘that mother takes great care of her daughter’	<i>chuchać na kogoś</i> ‘pamper, (molly)coddle’
<i>Ciąć komu prawdę</i> ‘to tell one the plain truth’	<i>ciąć prawdę w oczy</i> ‘speak bluntly, talk straight from the shoulder’

³³ Whitfield był dodatkowo odpowiedzialny za transkrypcję angielskich wyrazów hasłowych w KFDEP. W liście z 26.05.1956 Bulas zaznacza: „ja nie kwestionuję żadnej jego poprawki” (AKF, XX.10 K. Bulas Dictionary 1955–1958).

³⁴ Szczególnie cenne musiały być sugestie Whitfielda, gdyż w niedatowanym liście Bulas nadmienia, że „to jest naprawdę uczony w każdym calu” (AKF, XX.10 K. Bulas Dictionary 1955–1958). Z czasem doszedł jednak do wniosku, że Thomas „prawdopodobnie zna polski lepiej” (23.02.1962, AKF, XX.13 Kazimierz Bulas).

Tabela 4. cd.

DSPA	KFDPE
<i>Nigdy nie miał wielkiej chęci do tego</i> 'I never had a great mind to it'	<i>nigdy nie miał wielkiej chęci do tego</i> 'he never cared much for it'
<i>Dzieci nie mają w czym chodzić</i> 'the children have no clothes to put on'	<i>nie mieć w czym chodzić</i> 'have nothing to put on'
<i>Zaczęło mi się mienić w oczach tak żem nic nie widział</i> 'I felt such a dimness that I could no longer see'	<i>mieni mi się w oczach</i> 'my eyes are jumping'
<i>Miesza mu się w głowie or język</i> 'his head is confused, giddy, his tongue falters'	<i>miesza mi się w głowie</i> 'I feel dizzy'
<i>Łże bez miłosierdzia</i> 'he lies in his throat'	<i>klamać bez miłosierdzia</i> 'lie recklessly'
<i>Chleb pszenny sporszy od żytniego</i> 'wheat-bread is more nourishing than rye-bread'	<i>chleb pszenny jest bardziej spory od żytniego</i> 'wheat-bread goes farther than rye-bread'

Frekwencja kilku unowocześnionych przykładów użycia Rykaczewskiego jest zaskakująco niska w korpusie Google Books. Przykładowo zwrot 'kłamać bez miłosierdzia' udało się odnaleźć jedynie w *Nowym słowniku języka polskiego* (1939) Tadeusza Lehra-Spławińskiego³⁵, a frazeologizm *ciąć prawdę w oczy* – mimo iż rejestrują go XX-wieczne słowniki polszczyzny – jest znacznie rzadszy od wariantu *mówić prawdę w oczy*³⁶. Jeśli chodzi o ostatni przykład użycia w tabeli 4, angielski odpowiednik jest pierwszorzędny, choć nieco szerszy znaczeniowo niż wersja polskojęzyczna.

Bulas musiał być świadom, że – jako nie-anglista – porywa się z motyką na słońce, ale wierzył, że dzięki wytężonej pracy jego słownik będzie stanowił

³⁵ Zastąpienie czasownika *łgać*, który był „wyrazem gminnym i pogardliwym” (Kraśiński 1885: 248), przez mniej ekspresywny synonim należałoby potraktować jako zabieg eufemistyczny. Dotyczy to także frazeologizmu *łże jak pies*. Jak wyjaśnia Mirosław Bańko w Poradni Językowej PWN, „*Łżesz jak pies* – czyta się w niektórych, zwłaszcza starszych powieściach. Dziś nawet jak ktoś łże, to wolimy powiedzieć, że kłamie” (<https://sjp.pwn.pl/poradnia/haslo/lgac;7850.html>).

³⁶ Zwrot „ciąć komu prawdę w oczy” występuje w Google Books jeden raz (Szober 1963), „ciąć prawdę w oczy” – pięć razy, m.in. w słownikach Kazimierza Polańskiego (1980), Mieczysława Szymczaka (1993) i Stanisława Dubisza (2006), natomiast „mówić prawdę w oczy” – 77 razy (dostęp: 21.04.2023). W hasle *oko* KFDPE notuje również *mówić komuś prawdę w oczy* 'be plain with, tell home truths to, tell the truth to s.o.'s face'.

trwały wkład w kulturę Polonii amerykańskiej³⁷. Tak się rzeczywiście stało. Choć w dobie współczesnych przemian językowych publikacja mocno się zdezaktualizowała (zob. Adamska-Sałaciak 2016: 88), na jej podstawie w 2003 roku opracowano nowe wydanie (NKFD1), a w 2016 roku ukazała się kolejna edycja dostępna w postaci aplikacji (NKFD2)³⁸.

4. Słownik Jana Stanisławskiego

Jan Stanisławski (1893–1973) urodził się w Tomsku na Syberii. W wieku siedmiu lat wysłano go do Francji, gdzie rozpoczął edukację w szkole katolickiej prowadzonej przez Towarzystwo św. Edmunda. W 1902 roku, wskutek dekretu o sekularyzacji szkolnictwa francuskiego, księża wraz z garstką wychowanków zmuszeni byli wyjechać do Anglii, aby kontynuować proces kształcenia. W 1910 roku Stanisławski ukończył tam szkołę średnią zwaną St Michael's College w Hitchin, w hrabstwie Hertford³⁹.

Po ukończeniu szkoły przeniósł się do Francji, przyjął stanowisko urzędnika w banku i rozpoczął studia na Sorbonie (Podhorodecka 2003: 119). Po wybuchu I wojny światowej powołano go do armii rosyjskiej i w stopniu szeregowca uczestniczył w walkach (Baczkowska 1989: 224). W 1919 roku przyjechał do Polski. Ukończył szkołę podchorążych w Bydgoszczy, ale wkrótce zrezygnował z kariery wojskowej i został przeniesiony do rezerwy. Zamieszkał w Krakowie, gdzie rozpoczął pracę w Banku Związku Spółek Zarobkowych. W tym czasie zaangażował się w działalność krakowskiego oddziału Polskiej YMCA, a w 1928 roku, dzięki rekomendacji prof. Romana Dyboskiego, został lektorem języka angielskiego na UJ (Podhajecka 2021:

³⁷ Po ukazaniu się słownika Bulas zaczął pracować nad drugim wydaniem, ale nie zdążył go ukończyć.

³⁸ Trudno w tym kontekście zrozumieć, dlaczego w maju 2020 roku oficyna De Gruyter Mouton wydała w formie e-booka Słownik Kościuszkowski.

³⁹ Można by założyć, że kompetencje językowe Stanisławskiego były porównywalne z kompetencjami Anglików, ale przeczyłby temu fakt, że nie miał wymowy *native speaker* (zob. Podhajecka 2021: 277). Mimo iż tok nauczania w St Michael's College miał się odbywać w językach angielskim i francuskim (AUJ, S II 619, Stanisławski Jan), z zachowanych przekazów wynika, że w początkowym okresie funkcjonowania szkoły księża przyjeżdżający z Francji nie znali angielskiego. Wyjątkiem był ksiądz Théophile Aubin, który przebywał w Hitchin w latach 1903–1906 (Shaw 1975: 10–11). Oznacza to, że pierwszym i podstawowym językiem obcym był dla Stanisławskiego francuski. W jaki sposób nauczył się płynnie posługiwać angielszczyzną, a jednocześnie utrzymał czynną znajomość języka polskiego, pozostaje zagadką.

279). Był poliglotą: obok angielskiego doskonale znał języki francuski, rosyjski i niemiecki.

W ciągu kolejnej dekady wydał trzy podręczniki do nauki angielskiego oraz słownik dwujęzyczny. Brał udział w kampanii wrześniowej w szeregach 20. Pułku Piechoty, podczas której dostał się do niewoli niemieckiej. Udało mu się zbiec z transportu kolejowego i wrócić do Krakowa. Po aresztowaniu w listopadzie 1939 roku w ramach Sonderaktion Krakau spędził kilka miesięcy w niemieckim obozie koncentracyjnym KL Sachsenhausen. W lutym 1940 roku powrócił do Krakowa, gdzie zarabiał na życie lekcjami prywatnymi (Stanisławski 2005: 364). Od 1942 roku był nauczycielem angielskiego w Verwaltungsschule. Po wojnie objął na nowo obowiązki dydaktyczne na UJ i wrócił do działalności wydawniczej.

Stanisławski zaczął opracowywać słownik w 1955 roku, na trzy lata przed emeryturą. Początkowo miało to być opracowanie średnich rozmiarów, o czym świadczą niewielkie początkowe sekcje literowe, ale materiał rozrastał się w trakcie pisania. Słownik ukazał się w latach 1964–1969 pod redakcją dra Wiktora Jassemę, anglisty-fonetyka, nakładem wydawnictwa Wiedza Powszechna. Część angielsko-polska obejmuje 55 000 haseł, a polsko-angielska – 82 000 (Piotrowski 2001: 201). Stanisławski wraz z córką Małgorzatą Szerchą opracował później suplementy do obu części. Za swoje doniosłe dzieło leksykograficzne został uhonorowany odznaką Zasłużonego Działacza Kultury.

Stanisławski nie ujawnia swoich źródeł, wiadomo jednak, że w części polsko-angielskiej oparł się na *Słowniku języka polskiego* (1958–1969) pod redakcją Witolda Doroszewskiego (SJPDor), obejmującym pokaźną liczbę 125 000 haseł. Ekwiwalenty anglojęzyczne uzyskał z odwróconego WSAP, a także z dwutomowego dzieła *Harrap's Standard French and English Dictionary* (1939) wydanego pod redakcją Jeana Mansiona, które niezwykle sobie cenił⁴⁰. Dostępny był już wówczas ponadto Słownik Kościuszkowski; naiwnością byłoby sądzić, że Stanisławski go nie przeglądał, gdyż pożądane były wszelkie źródła mogące pomóc w opracowaniu haseł.

Nie ma wątpliwości, że wyrazy hasłowe pochodzą z SJPDor. Oto garść przykładów: *blicharz* ‘bleacher’; *ciepłochłonny* ‘heat-absorbing’; *dzieńdoberek* ‘żart. the top of the morning to you’; *gołębiowate* ‘(Columbiformes) (rząd) the

⁴⁰ Uprzejmie dziękuję za tę informację Katarzynie Billip, długoletniej współpracownicy Stanisławskiego i współredaktorce jego słowników wydawanych przez Wiedzę Powszechną (rozmowa prywatna, 2023).

order Columbiformes'; *hipertoniczny* 'med. hypertonic'; *królewski* 'inhabitant of Congress Poland'; *marcować* 'to be in heat'; *pozarozumowy* 'non-rational'; *rozrabiactwo* 'pot. scheming; intriguing; trouble-making'; *słonogorzki* 'bitter salt'; *turbosprężarka* 'turbo-compressor'; *zakwaska* 'leaven'; *żółwiątka* 'young tortoise <turtle>'. Są wśród nich derywaty, złożenia, terminy z różnych dziedzin nauki, kolokwializmy i wyrazy żartobliwe. Na pierwszy rzut oka siatka haseł WSPA obejmuje mniej archaizmów i gwaryzmów niż KFDPE. Autor stosuje standardowy układ alfabetyczny.

Rysunek 3 ilustruje mikrostrukturę słownika. Brak tu podhaseł, a tłustym drukiem wyróżnione są formy fleksyjne, alternatywne i hasła odsyłaczowe, a także frazeologizmy i przykłady użycia. Kursywą oznaczono z kolei kwalifikatory (gramatyczne, dziedzinowe, stylistyczne itd.) oraz ujęte w nawiasy glosy:

kark *sm G.* ~u 1. *anat.* nape (of the neck); the back of the neck; the scruff of the neck; **sztywny** ~ stiff neck; **brać kogoś za ~** to take sb by the collar <the scruff of the neck>; *pot.* **dostać po ~u** to get it in the neck; **mieć głowę na ~u** to have a good head on one's shoulders; **mieć twardy ~** to be stiff-necked; **nadstawiać ~u** to run risks; to risk one's life; to shoot Niagara; **nagiąć komuś ~** to break sb's back; **pedzić na złamanie ~u** to rush headlong <at break-neck speed>; **pochylać ~ przed kimś** to bend low before sb; **podnosić ~** to rise in revolt; **siedzieć komuś na ~u** to pester <to keep pestering> sb; **skrócić ~** to break one's neck; **stać komuś nad ~iem** to keep behind sb's back; **ukręcić czemuś ~** to put an end to sth; *pot.* **z walić się komuś na ~ a) (o kimś)** to come down on one; to fall on sb's neck **b) (o sprawie itd.)** to come down on sb like a hundred of bricks; **z walić <zrzucić> coś z ~u** to get sth off one's mind; **na ~u** at hand; near; approaching; **mieć kogoś, coś na ~u** to be bothered by sb, sth; to be saddled with sb, sth; to have sb, sth on one's hands; *sl.* **złamać ~!** go to blazes! 2. *kulin.* neck (of beef, mutton)

Rys. 3. Hasło *kark* w słowniku Stanisławskiego

Przyjrzałam się także dwujęzycznym przykładom użycia. Ponieważ Stanisławski uchodził za człowieka inteligentnego i niezwykle pracowitego, założyłam, że błędy w zakresie stylu czy ekwiwalencji – jakkolwiek nieuniknione w procesie tworzenia słownika – będą rzadkością.

nie po chrystusowemu 'in an unchristian fashion' (*chrystusowy*)
cienie latają przed oczami 'he has spots in front of his eyes' (*cień*)

czarny robotnik ‘labourer, navvy’ (czarny)
 biegać jak kot z pęcherzem ‘to be restless’ (kot)
 na oknach był biały mróz ‘the windows were covered with frost’ (mróz)
 objaśniać lampę ‘to trim a lamp’ (objaśniać)
 piecze mnie ciekawość ‘I am burning with curiosity’ (piec)
 przybyło mi kłopotów ‘I have more worries’ (przybyć)
 pacjent jest w złej skórze ‘the patient is in a bad way’ (skóra)
 trzymać podwładnych słabą ręką ‘to keep a slack hand on one’s subordinates’ (słaby)

Wyniki analizy nie są jednoznaczne, bo obok typowych polskojęzycznych połączeń wyrazowych znalazłam również konstrukcje idiosynkratyczne, np. *piecze mnie ciekawość*, *cienie latają przed oczami*, *pacjent jest w złej skórze*. Co ciekawe, większość z nich pochodzi z SJDor, frazę *pacjent jest w złej skórze* zapożyczono z KFDPE, natomiast proveniencja zwrotu *trzymać podwładnych słabą ręką* pozostaje niewyjaśniona. Nie mam przy tym zastrzeżeń wobec angielskich ekwiwalentów, które – może z wyjątkiem przykładu ostatniego – brzmią całkiem naturalnie⁴¹.

Zgodnie z przyjętą metodologią badawczą zestawiałam próbkę badawczą DSPA z WSPA pod kątem przykładów użycia. Okazuje się, że Stanisławski przejął niespełna 35% próbki (tabela 5), a więc mamy tu do czynienia z sytuacją analogiczną do tej w Słowniku Kościuszkowskim. Jedyna różnica polega na tym, że słownik Rykaczewskiego był dla Stanisławskiego nie tylko źródłem materiału leksykograficznego, lecz również swoistą inspiracją. W trakcie analizy porównawczej wyodrębniłam trzy typy zabiegów językowo-stylistycznych, które przedstawiam w kolejnych tabelach.

Tabela 5. Liczba przykładów użycia Rykaczewskiego w WSPA

Sekcja literowa	Przykłady użycia DSPA	Przykłady przejęte do WSPA
C	255	103 (40,4%)
M	326	100 (30,7%)
S	258	88 (34,4%)
Razem	839	291 (34,7%)

⁴¹ W Google Books zarejestrowano zwrot „keep a slack hand on” zaledwie raz, przy czym nie odnotowano żadnych poświadczeń dla form fleksyjnych czasownika *keep* (np. „kept a slack hand on”, „keeps a slack hand on”, „keeping a slack hand on”). Na uwagę zasługuje fakt, że w korpusie brak wersji polskojęzycznej „trzymać * słabą ręką” (dostęp: 21.04.2023).

Tabela 6 obejmuje przykłady użycia zapożyczone bez większych zmian. Podczas gdy Rykaczewski często podaje kilka angielskich odpowiedników, Stanisławski wybiera tylko jeden, jego zdaniem najwłaściwszy. Warto w tym miejscu zaznaczyć, że polskojęzyczne przykłady użycia w DSPA podane są kursywą, natomiast Stanisławski wprowadza zapis tłustym drukiem. W tym względzie oba słowniki były bardziej przyjazne dla użytkownika niż Słownik Kościuszkowski.

Tabela 6. Identyczne przykłady użycia Rykaczewskiego w WSPA

DSPA	WSPA
<i>Sam nie wie, czego mu się chce</i> ‘he does not know his own mind or what he would have’	sam nie wie, czego chce ‘he doesn’t know his own mind’
<i>Mieć co sobie za chlubę</i> ‘to take pride in a thing, to glory in it’	poczytywać sobie coś za chlubę ‘to glory in sth’
<i>Chować miecz do pochwy</i> ‘to sheathe the sword or return the sword into the scabbard’	chować miecz do pochwy ‘to sheathe the sword’
<i>Wprowadzić w modę</i> ‘to bring a thing into fashion’	zaprowadzić modę na coś ‘to bring sth into fashion’
<i>Robić miejsce</i> ‘to make room for one’	zrobić dla kogoś miejsce ‘to make room for sb’
<i>Mierzyć się orężem</i> ‘to measure one’s sword with another, to measure swords with one’	mierzyć się na szable z kimś ‘to measure swords with sb’
<i>Wejść z kim w spółkę</i> ‘to enter, to get into partnership with one’	wejść z kimś do spółki ‘to go (to enter) into partnership with sb’
<i>Co za szczęśliwe spotkanie!</i> ‘well met!’	co za szczęśliwe spotkanie ‘well met!’
<i>Sprawiedliwość sobie samemu wyznaczyć</i> ‘to do one’s self justice, to right one’s self, to take the law in one’s own hands’	samemu wymierzyć sprawiedliwość ‘to take the law into one’s hands’

Z kolei w tabeli 7 zebrałam poprawione przykłady użycia, co dotyczy zwłaszcza angielskich odpowiedników. Są one bardziej aktualne niż staromodne konstrukcje Rykaczewskiego, z których część sięgała aż końca XVII wieku. Celny jest m.in. ekwiwalent dla frazeologizmu *ptasiego mleka mu tylko brakuje* ‘he is in the lap of luxury’ (por. *like a pig in clover* ‘opływać w dostatki’). Podobnie jak Bulas, Stanisławski połączył dwa powiedzenia,

Ni ryba ni mięso oraz *Ani z pierza, ani z mięsa*, w jeden przykład użycia⁴², a ostatnią ilustrację tekstową skrócił, opierając się na wyrazach kluczowych *contain* i *treasures*.

Tabela 7. Zmodyfikowane przykłady użycia Rykaczewskiego w WSPA

DSPA	WSPA
<i>Aż mię ciarki przechodzą</i> ‘it makes my skin creep’	<i>ciarki przechodzą po mnie</i> ‘my flesh creeps, I shudder, it gives me creeps’
<i>Popamiętasz ty ruski miesiąc</i> ‘you’ll have reason to remember it long’	<i>popamiętasz ruski miesiąc</i> ‘you won’t forget it for a long while’
<i>Ni ryba ni mięso</i> ‘he is neither fish, flesh, nor fowl; he is between hawk and buzzard’ / <i>Ani z pierza ani z mięsa</i> ‘he or she has nothing to recommend him, nor talents, nor wealth, nor beauty’	<i>ni (to) z mięsa, ni (to) z pierza</i> ‘neither fish, flesh nor good red herring’
<i>Umizgałem się do niej na migi</i> ‘I made love to her in dumb show’	<i>pokazać coś na migi</i> ‘to express (to convey) sth in dumb show (by signs, in finger language)’
<i>Ptasiego mleka mu tylko brakuje</i> ‘he lives in clover’	<i>brakuje mu tylko ptasiego mleka</i> ‘he is in the lap of luxury’
<i>Przy zdarzonej sposobności</i> ‘whenever the opportunity offers or presents itself’	<i>gdy się sposobność nadarzy</i> ‘when the opportunity occurs (presents itself)’
<i>We wnętrznościach ziemi mieści się wiele skarbów</i> ‘the earth contains many treasures in his bowels’	<i>skarby się mieszczą w tych skrzyniach</i> ‘these boxes contain treasures’

Jak wynika z analizy porównawczej, w części przypadków Stanisławski rezygnuje całkowicie z przykładów użycia na rzecz glos (tabela 8). Głosy pozwalające rozróżnić znaczenia wyrazów polisemicznych, a tym samym dokonać wyboru właściwego ekwiwalentu, stanowią tu ważny element metody opisu znaczenia. Pojawiły się one już w słowniku Rykaczewskiego, a w zasadzie jeszcze wcześniej (Podhajecka 2016: 50, 95), jednak dopiero dzięki WSPA weszły do kanonu powszechnie stosowanych środków leksykograficznych⁴³.

⁴² W haśle *pies* Stanisławski podaje, w ślad za SJPDor, wyrażenie *ni pies ni wydra* ‘neither fish nor fowl’.

⁴³ Różnego typu glosy z powodzeniem zastosowano w dwóch największych słownikach polsko-angielskich i angielsko-polskich z początków XXI wieku – PWNOX (2002–2004) oraz NKFD1 (2003).

Tabela 8. Mikrostrukturalne zmiany w WSPA

DSPA	WSPA
<i>Choraǳiewka na dachu</i> ‘vane, weather-cock’	3. (<i>na dachu</i>) vane, wind-vane, weather-vane, weather-cock
<i>Chować bydło</i> ‘to breed cattle’ / <i>Chować umarłego</i> ‘to bury a dead body’	5. (<i>hodować</i>) to breed, 6. (<i>grzebać zmarłych</i>) to bury
<i>Choruje na obrazy włoskie</i> ‘he is picture-mad; he is excessively fond of Italian pictures, that is his foible’	3. <i>przen.</i> to be crazy (<i>na sporty, podróże itd.</i> about athletics, travelling etc.)
<i>Jego łzy miękczą moje serce</i> ‘his tears move, touch or soften my heart’	2. <i>przen.</i> (<i>wzruszać</i>) to soften (sb’s heart), to move, to touch
<i>Deszcz splókał błoto</i> ‘the rain has washed away the mud’	2. (<i>o wodzie, pędzie wody</i>) to wash away
<i>Śpiew ptaków</i> ‘the singing or warbling of birds’	4. (<i>dźwięki wydawane przez ptaki</i>) to sing, to warble
<i>Spinać się, spiąć się</i> ‘to rise or stand upon the two hind legs, to prance, to rear’	3. (<i>o zwierzęciu – stać na tylnych nogach</i>) to rear, to raise itself up on its hind legs*
<i>To się sprzeciwia rozumowi</i> ‘that is contrary to or clashes with reason’	2. (<i>być sprzecznym z czymś</i>) to be contrary (<i>czemuś</i> to sth), to clash (<i>czemuś</i> with sth)

* W WSPA przykład ten dotyczy hasła *wspiąć, wspinać się*.

Tworzenie słownika jest zadaniem pracochłonnym, z jednej strony wymagającym oglądu leksyki z szerokiej perspektywy, a z drugiej – dokładności i drobiazgowości. W tej sytuacji nie każdy odnotowany element bywa idealny. W przypadku czasownika *spinać się* ekwiwalent Rykaczewskiego ‘to rise or stand upon the two hind legs’ okazał się częstszy w Google Books niż zarejestrowany sto lat później ekwiwalent Stanisławskiego⁴⁴.

5. Opinie Bulasa i Stanisławskiego o słowniku konkurenta

Po ukazaniu się angielsko-polskiego tomu Słownika Kościuszkowskiego Mizwa przesłał jego egzemplarz Stanisławskiemu – było tajemnicą poliszynela, że nowy słownik w Polsce opracowuje właśnie on. Rzeczowo, a jednocześnie

⁴⁴ Por. „rising upon * hind legs” (14 400 wystąpień) oraz „raising itself up on * hind legs” (9 wystąpień) / „raising itself upon * hind legs” (2 970 wystąpień) przy zakresie użycia ograniczonym do lat 1850–1960 (dostęp: 11.11.2022).

z pewną dozą uszczypliwości, Stanisławski w odpowiedzi sugeruje, że jego własny słownik i KFDEP nie będą wobec siebie konkurencyjne z uwagi na fakt, że ten pierwszy jest znacznie bardziej obszerny:

Dziękuję bardzo za przesłany mi egzemplarz słownika angielsko-polskiego pp. K. Bulusa i F.J. Whitfield'a. Jeżeli p. K. Bulas jest byłym lektorem języka nowo-greckiego w Uniwersytecie Jagiellońskim, z którym kolegowaliśmy [się] przez szereg lat i przebywaliśmy razem w obozie koncentracyjnym Sachsenhausen-Oranienburg, to proszę go serdecznie pozdrawić ode mnie i pogratulować mu pięknej i sumiennie wykonanej pracy. Sądzę, że słownik, który ja obecnie opracowuję dla Państwowego Wydawnictwa Wiedza Powszechna nie będzie stanowił dla niego konkurencji, gdyż będzie znacznie obszerniejszy, więc oba wydawnictwa będą mogły liczyć na stały zbył.

(17.11.1959, AKF, XX.11 Kazimierz Bulas)

Kilka lat później Stanisławski odwdziaczył się, przesyłając Bulasowi egzemplarz swojego słownika angielsko-polskiego⁴⁵. Bulas relacjonuje ten fakt w liście do Mizwy, dodając, że publikacja Wiedzy Powszechniej nie będzie stanowiła dla Słownika Kościuszkowskiego konkurencji, bo użytkownicy postrzegają opracowanie stworzone w Ameryce jako bardziej profesjonalne:

Świeżo otrzymałem słownik Stanisławskiego. Nie mogę jeszcze o nim nic powiedzieć, ale wątpię, żeby mógł stanowić konkurencję dla mojego, bo zawsze słownik robiony na miejscu budzi większe zaufanie.

Na karcie tytułowej widzę nazwisko jakiegoś Wiktora Jassemę, a na odwrociu Grzebieniowskiego jako recenzenta, siedmiu względnie siedmiorgo redaktorów, redaktora technicznego i troje korektorów. Mimo to dodano całe dwie strony błędów drukarskich [...] słownik Stanisławskiego ma 1175 stron, ale bez dodatków tylko 1102 strony, a poza tym nie posiada tzw. gniazd, lecz każde słowo zajmuje osobny wiersz. W praktyce więc nie wiem, czy mój nie jest większy.

(2.01.1965, AKF, XX.13 Kazimierz Bulas)

Wniosek wypływający z lektury listów jest oczywisty: obaj leksykografowie byli nie tylko dumni z wyników swojej pracy, ale także przekonani o tym, że to właśnie ich słownik jest wzorcowym dziełem leksykografii dwujęzycznej⁴⁶.

⁴⁵ W liście do Mizwy z 18.08.1964 Bulas donosi, że słownik Stanisławskiego nie będzie miał części polsko-angielskiej (AKF, XX.30 KF Dictionary 1964–1966). Nie wiadomo, kto był źródłem tej błędnej informacji.

⁴⁶ W literaturze znajdziemy częste, ale lapidarne porównania obu słowników. Nierzadko ograniczają się one do zestawienia i omówienia zaledwie kilku haseł (np. Scherer 1971: 117–119).

6. Zakończenie

Nie ma żadnej przesady w stwierdzeniu, że słownik Erazma Rykaczewskiego był dziełem ponadczasowym. Świadczy o tym fakt, że czerpało z niego wielu późniejszych słownikarzy⁴⁷, a w dobie powojennej nawet Kazimierz Bulas i Jan Stanisławski, przez wiele lat związani zawodowo z Uniwersytetem Jagiellońskim. Byli oni autorami największych słowników przekładowych dla polszczyzny i angielszczyzny wydanych w drugiej połowie XX wieku, które należy uznać – podobnie jak XIX-wieczny słownik Rykaczewskiego – za kamienie milowe w historii leksykografii polsko-angielskiej i angielsko-polskiej.

Jak wiadomo z korespondencji Bulasa, część polsko-angielską stworzył na podstawie SW i COD. Angielski znał z dużym prawdopodobieństwem tylko w stopniu komunikatywnym, stąd brak pełnego bilingwizmu mógł się położyć cieniem na jego słowniku. Nie stało się tak z dwóch powodów. Po pierwsze, Bulas wykorzystał DSPA, w miarę umiejętnie dostosowując przykłady użycia zarejestrowane przez Rykaczewskiego do potrzeb współczesnego użytkownika. Po drugie, z pomocą przyszli mu amerykańscy współautorzy, dzięki którym Słownik Kościuszkowski bez wątpienia uniknął wielu błędów.

Stanisławski zestawiał wyrazy hasłowe z anglojęzycznymi ekwiwalentami wyekscerpowanymi częściowo z WSAP, a częściowo ze słownika francusko-angielskiego, jak zrobił to niegdyś Rykaczewski. Sporo gotowych przykładów użycia zaczerpnął również z DSPA, „odświeżając” przestarzałe ekwiwalenty lub zamieniając je w glosy. Dla obu leksykografów przygotowanie słownika polsko-angielskiego wiązało się z tłumaczeniem z języka ojczystego na obcy (L1 → L2), co musiało stanowić ogromną trudność. Ominięcie bariery językowej wymagało od nich więcej inwencji i kreatywności niż w przypadku słownika angielsko-polskiego, co wskazuje, że pierwsza hipoteza badawcza jest prawdziwa.

WSPA ma układ alfabetyczny, podczas gdy w Słowniku Kościuszkowskim zastosowano układ alfabetyczno-niszowy, który pojawił się po raz pierwszy w słowniczku Kiersta i Calliera z 1895 roku. Bulas wykorzystał siatkę haseł SW, natomiast Stanisławski oparł się na materiale SJPDor, chronologicznie jego następcy. Dzięki temu oba słowniki polsko-angielskie stanowią swoiste kontinuum leksykograficzne. Pomostem pomiędzy nimi był także COD oraz

⁴⁷ Są wśród nich: Jan Józef Baranowski, Władysław Kierst i Oskar Callier, Antoni Paryski, Modest Maryjański, Leonard Szumkowski oraz Franciszek Bauer-Czarnomski (Podhajecka 2016: 129–255).

słownik Rykaczewskiego, przy czym Bulas sięgnął dodatkowo po dwa słowniki angielszczyzny amerykańskiej, a Stanisławski – po *Harrap's Standard*. Mimo wszystkich rozbieżności w zakresie formy i treści oba dzieła wyrastają *de facto* z tej samej tradycji słownikarskiej, co potwierdza moją drugą hipotezę badawczą.

Na przestrzeni wieków leksykografia bazowała na osiągnięciach poprzedników; kolejny słownik stanowił zazwyczaj krytyczną kompilację dzieł poprzednich. O ile nowe opracowania odzwierciedlały dynamiczny rozwój języka, o tyle nie różniły się znacząco strukturą. Biorąc pod uwagę stosunkowo niewielkie zmiany w zakresie praktycznych aspektów tworzenia słowników tradycyjnych (tj. papierowych) w ciągu ostatnich dwóch stuleci, nie powinno dziwić, że autorzy największych XX-wiecznych opracowań polsko-angielskich uwzględnili w nich materiał ze słownika sprzed ponad stu lat.

Słowniki

- Barnhart C. L. (red.), 1947, *The American College Dictionary*, New York: Random House.
- Boyer A., 1699, *The Royal Dictionary: In Two Parts. First, French and English. Secondly, English and French*, London: R. Clavel [i in.].
- CDEP, 1849, *A Complete Dictionary English and Polish and Polish and English Compiled from the Dictionaries of Johnson, Webster, Walker, Fleming and Tibbins, etc., from the Polish Lexicon of Linde and the Polish German Dictionary by Mrongovius. This Volume English and Polish Containing a Literal Pronunciation of Every Word According to the System Adopted by Walker, Idioms, Sayings and Proverbs, and Where the Meaning of Obsolete Words in Shakespear's Works is Explained. To Which Is Prefixed a Grammar of the English Language*, t. 1, [E. Rykaczewski], Berlin: B. Behr.
- COD, 1934, *The Concise Oxford Dictionary of Current English*, red. H. W. Fowler, H. G. Le Mesurier, wyd. 3, Oxford: Clarendon Press.
- DSPA, 1851, *Dokładny słownik polsko-angielski i angielsko-polski, czerpany z najlepszych źródeł krajowych i obcych; a mianowicie ze słowników polskich: Lindego, Mrongoviusa i Ropelewskiego; z angielskich: Johnson, Webster, Walker, Fleming-Tibbins i innych. Ten tom polsko-angielski, głównie przeznaczony dla pomocy Polaków zaczynających pisać i mówić po angielsku, zawiera pod każdym wyrazem przykłady jego użycia i zwroty powszechnie przyjęte tak w piśmiennictwie, jak i w potocznej rozmowie obu narodów*, t. 2, [E. Rykaczewski], Berlin: B. Behr.

- Dubisz S. (red.), 2006, *Uniwersalny słownik języka polskiego*, t. 2, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Fleming [C.], Tibbins [J.], 1844–1845, *Royal Dictionary English and French and French and English; Compiled from the Dictionaries of Johnson, Todd, Ash, Webster, and Crabb, from the Last Edition of Chambaud, Garner, and J. Descarrières, the Sixth Edition of the Academy, the Complement to the Academy, the Grammatical Dictionary of Laveaux, the Universal Lexicon of Boiste, and the Standard Technological Works in Either Language*, t. 1: *English-French*, t. 2: *French-English*, Paris: published by Firmin Didot Frères.
- KFDEP, 1959, *The Kościuszko Foundation Dictionary*, t. 1: *English-Polish*, K. Bulas, F. J. Whitfield, The Hague: Mouton.
- KFDPE, 1961, *The Kościuszko Foundation Dictionary*, t. 2: *Polish-English*, K. Bulas, L. L. Thomas, F. J. Whitfield, The Hague: Mouton.
- Kierst W., Callier O., 1895, *Słownik języka polskiego i angielskiego*, t. 1–2, Leipzig: Otto Holtze.
- Kraśiński A. S., 1885, *Słownik synonimów polskich*, Kraków: Akademia Umiejętności.
- Lehr-Spławiński T., ca. 1938, *Nowy słownik języka polskiego*, t. 1, Warszawa: Trzaska, Evert i Michalski.
- Lilien E., 1944–1951, *Lilien's Dictionary*, Part 1: *English-Polish / Ernesta Liliena słownik*, t. 1: *Angielsko-polski*, Buffalo: Drukiem Dziennika dla Wszystkich [z. 1]; Buffalo: Wydawnictwa Słownika Liliena [z. 2–8]; Stevens Point: Wydawnictwa Słownika Liliena [z. 9–19].
- Mansion J. E. (red.), 1939, *Harrap's Standard French and English Dictionary*, t. 1: *French-English*, t. 2: *English-French*, London: G.G. Harrap and Co.
- NKFD1, 2003, *The New Kosciuszko Foundation Dictionary*, red. J. Fisiak, t. 1: *English-Polish*, red. A. Adamska-Sałaciak, t. 2: *Polish-English*, red. P. Gąsiorowski, New York: The Kosciuszko Foundation; Kraków: Universitas.
- NKFD2, 2016, *The New Kosciuszko Foundation Dictionary*, red. A. Adamska-Sałaciak, wyd. 2, New York: The Kosciuszko Foundation.
- Ogrodowska B., 2001, *Zwyczaje, obrzędy i tradycje w Polsce: mały słownik*, Warszawa: Verbinum.
- Polański K. (red.), 1980, *Słownik syntaktyczno-generatywny czasowników polskich*, t. 1, Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- PWNOX, 2002–2004, t. 1: *PWN-Oxford Wielki słownik angielsko-polski*, t. 2: *PWN-Oxford Wielki słownik polsko-angielski*, red. J. Linde-Usiekniewicz, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Rykaczewski E., 1866, *Słownik języka polskiego podług Lindego i innych nowszych źródeł*, Berlin: nakładem Księgarni B. Behra.

- SJPDor, 1958–1969, *Słownik języka polskiego*, t. 1–11, red. W. Doroszewski, Warszawa: Wiedza Powszechna.
- Stanisławski J., 1933, *Słowniczek angielsko-polski i polsko-angielski*, Trebicz (Morawy): J. Lorenz.
- SW, 1900–1927, *Słownik języka polskiego*, t. 1–8, red. J. Karłowicz, A. Kryński, W. Niedźwiedzki, Warszawa: nakładem prenumeratorów i Kasy im. Mianowskiego [i in.].
- Szober S., 1963, *Słownik poprawnej polszczyzny*, Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy.
- Szymczak M. (red.), 1993, *Słownik języka polskiego*, t. 1, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- [Webster N.], 1951, *Webster's New World Dictionary of the American Language*, t. 1–2, Cleveland, Ohio: World Publishing Co.
- WSAP, 1964, *Wielki słownik angielsko-polski*, t. 1, J. Stanisławski, red. W. Jassem, Warszawa: Wiedza Powszechna.
- WSPA, 1969, *Wielki słownik polsko-angielski*, t. 2, J. Stanisławski, red. W. Jassem, Warszawa: Wiedza Powszechna.

Literatura

- Adamska-Salaciak A., 2006, *Meaning and the Bilingual Dictionary*, Frankfurt am Main: Peter Lang.
- Adamska-Salaciak A., 2016, Continuity and Change in *The (New) Kosciuszko Foundation Dictionary*, „*Studia Anglica Posnaniensia*”, nr 51, z. 1, s. 83–98.
- Baczkowska W., 1989, Jan Stanisławski (1893–1973). – *Wyrok na Uniwersytet Jagielloński 6 listopada 1939*, red. L. Hajdukiewicz, Kraków: Krajowa Agencja Wydawnicza, s. 224–225.
- Bielińska M., Gładysz M., 2020, Glosa. – *Leksykografia: słownik specjalistyczny*, red. M. Bielińska, Kraków: Universitas, s. 97.
- Bielińska M., Podhajecka M., 2020, Słownik aktywny. – *Leksykografia: słownik specjalistyczny*, red. M. Bielińska, Kraków: Universitas, s. 256–258.
- Bulas K., 2005, [maszynopis]. – *Relacje pracowników Uniwersytetu Jagiellońskiego o ich losach osobistych i dziejach uczelni w czasie drugiej wojny światowej*, red. J. Michalewicz, Kraków: Archiwum Uniwersytetu Jagiellońskiego, s. 518–521.
- Cormier M., Fernandez H., 2005, From the *Great French Dictionary* (1688) of Guy Miège to the *Royal Dictionary* (1699) of Abel Boyer: Tracing Inspiration, „*International Journal of Lexicography*”, nr 18, z. 4, s. 479–507.
- Dorosz B., 2010, Korespondencja Kazimierza Wierzyńskiego i jego żony Haliny z Ludwikiem Krzyżanowskim – listy z lat 1947–1958 i 1976–1977, „*Archiwum*

- Emigracji: źródła i materiały do dziejów emigracji polskiej po 1939 roku*, nr 1–2, z. 12–13, s. 271–304.
- Farfel L., 1959, Wife's Suggestion Spurs Librarian to Compile Lexicon, „*Rice Thresher*”, nr 47, z. 7, <https://hdl.handle.net/1911/49211> (dostęp: 11.11.2022).
- Frączek A., 2020a, Układ alfabetyczno-gniazdowy. – *Leksykografia: słownik specjalistyczny*, red. M. Bielińska, Kraków: Universitas, s. 442–443.
- Frączek A., 2020b, Układ alfabetyczno-niszowy. – *Leksykografia: słownik specjalistyczny*, red. M. Bielińska, Kraków: Universitas, s. 443–444.
- Google Books, <https://books.google.pl> (dostęp: 28.05.2023).
- Koziarski M., 2022, *Retrodigitalizacja Słownika warszawskiego. Cele, metody, narzędzia*. Rozprawa doktorska napisana na Wydziale Neofilologii Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu pod kierunkiem prof. Mirosława Górnego, <https://repozytorium.amu.edu.pl/handle/10593/27024> (dostęp: 26.05.2023).
- Krzyżaniak M., 1970, In Memoriam Kazimierz Bulas, „*The Polish Review*”, nr 15, z. 4, s. 106–107.
- Krzyżanowski J. R., 1997–1998, Developing Polish Studies in the United States, „*Organon*”, nr 26–27, s. 221–236.
- Majdak M., 2008, *Słownik warszawski: koncepcja – realizacja – recepcja*, Warszawa: nakładem Wydziału Polonistyki Uniwersytetu Warszawskiego.
- Perkowska U., 1989, Kazimierz Bulas (1903–1970). – *Wyrok na Uniwersytet Jagielloński 6 listopada 1939*, red. L. Hajdukiewicz, Kraków: Krajowa Agencja Wydawnicza, s. 224–225.
- Piotrowski T., 2001, *Zrozumieć leksykografię*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Piotrowski T., 2022, Ilościowa struktura haseł Słownika warszawskiego w aspekcie porównawczym, „*Język Polski*”, CII, z. 3, s. 21–31.
- Podhajecka M., 2015, Ludwik Krzyżanowski's English-Polish Lexicographic Projects: Evidence from the Piasa Archives, „*Studia Linguistica Universitatis Jagellonica Cracoviensis*”, nr 132, s. 239–261.
- Podhajecka M., 2016, *A History of Polish-English/English-Polish Bilingual Lexicography (1788–1947)*, Opole: Wydawnictwo Uniwersytetu Opolskiego.
- Podhajecka M., 2018, Polish Americans in the History of Bilingual Lexicography: The State of the Art, „*Lexikos*”, nr 28, s. 1–27.
- Podhajecka M., 2021, *Lektorzy języka angielskiego w międzywojniu*, Kraków: Universitas.
- Podhajecka M., 2023, Erazm Rykaczewski's *Dokładny słownik polsko-angielski...* (1851) and Its Examples of Usage: Inverting the Translation Principle, „*Studia Linguistica Universitatis Jagellonicae Cracoviensis*”, nr 140, z. 3, s. 215–235.

- Podhorodecka J., 2003, Stanisławski Jan (1893–1973). – *Polski Słownik Biograficzny*, nr 42, z. 1, Warszawa: IH PAN; Kraków: FNP – Fundacja na rzecz Nauki Polskiej, s. 119–120.
- Polkowski I., 1873, Erazm Edward Rykaczewski, „*Tygodnik Ilustrowany*”, nr 296, z. 12, s. 97–99.
- Scherer O., 1971, Pamięci Kazimierza Bulusa, „*Kultura*”, nr 4, z. 283, s. 117–119.
- Segel H. B., 1962, Review: *The Kościuszko Foundation Dictionary* by Kazimierz Bulus, Lawrence L. Thomas, Francis J. Whitfield, „*The Slavic and East European Journal*”, nr 6, z. 2, s. 166–169.
- Shaw D. H., 1975, *The History of St Michael's and the Catholic Parish of Hitchin*, [England]: Old Michaelean Association.
- Stanisławski J., 2005, [maszynopis]. – *Relacje pracowników Uniwersytetu Jagiellońskiego o ich losach osobistych i dziejach uczelni w czasie drugiej wojny światowej*, red. J. Michalewicz, Kraków: Archiwum Uniwersytetu Jagiellońskiego, s. 363–365.
- Starnawski J., 2002, Bulus Kazimierz (1903–1970). – *Słownik badaczy literatury polskiej*, t. 5, Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego.
- Supruniuk M., Supruniuk A., 2012, Uciekinierzy z UMK: Jan Zygmunt Wilczyński i Kazimierz Bulus, „*Głos Uczelni*”, z. 12, s. 24–25, https://glos.umk.pl/panel/wp-content/uploads/GU_2012-12.pdf (dostęp: 10.11.2022).
- Śliwa J., 2007, Profesor Kazimierz Bulus (1903–1970), Repozytorium Uniwersytetu Jagiellońskiego, https://ruj.uj.edu.pl/xmlui/bitstream/handle/item/61699/sliwa_profesor_kazimierz_bulus_1903-1970_2007.pdf?sequence=3&isAllowed=y (dostęp: 10.11.2022).
- Śp. prof. dr Kazimierz Bulus, 1970–1971, „*Rocznik Polskiego Towarzystwa Naukowego na Obczyźnie*”, nr 21, s. 22–24.
- Tomczak A., 1995, *Uniwersytet Mikołaja Kopernika: wspomnienia*, Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego.
- Żyromski M., 2000, Dziewiętnastowieczna rodzina polska, „*Roczniki Socjologii Rodziny*”, nr 12, s. 173–188.

Źródła archiwalne:

- AKF, Archives of the Kosciuszko Foundation
XVII.10 Ernest Lilien
XX.10 K. Bulus Dictionary 1955–1958
XX.11 Kazimierz Bulus
XX.12 K. Bulus and KF Dictionary
XX.13 Kazimierz Bulus

AUJ, Archiwum Uniwersytetu Jagiellońskiego

Bulas Kazimierz, S II 619

Stanisławski Jan, AUJ, S II 619

*The largest 20th-century Polish-English dictionaries
in the comparative perspective: A sketch from the history
of lexicography*

This article concerns two largest Polish-English dictionaries published in the twentieth century, *The Kościuszko-Foundation Dictionary: Polish-English* (1961) by Kazimierz Bulas, Francis Whitfield, and Lawrence Thomas (1961), and *Wielki słownik polsko-angielski [A Great Polish-English Dictionary]* (1969) by Jan Stanisławski. Erazm Rykaczewski's *Dokładny słownik polsko-angielski... [A Complete Polish-English Dictionary...]* (1851), a key dictionary that appeared in the mid-nineteenth century, was taken into account as a point of reference for comparative purposes. The article is based on two hypotheses, of which the first was verified by applying examples of usage as a research parameter and the other by looking at the dictionaries against the historical background. The analysis reveals that each compiler, as a native speaker of Polish, tried to make up for his imperfect knowledge of English. Faced with obstacles in compiling comprehensive bilingual dictionaries, both Bulas and Stanisławski, therefore, turned to Rykaczewski's outdated material, modernising it for the sake of the target user. The different types of macrostructure and microstructure employed in both twentieth-century reference works were by no means a novelty, inasmuch as they can be discovered in the history of the Polish-English lexicography.

Keywords: *dictionary, Rykaczewski, Stanisławski, Bulas, example of usage*